

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.15.29>

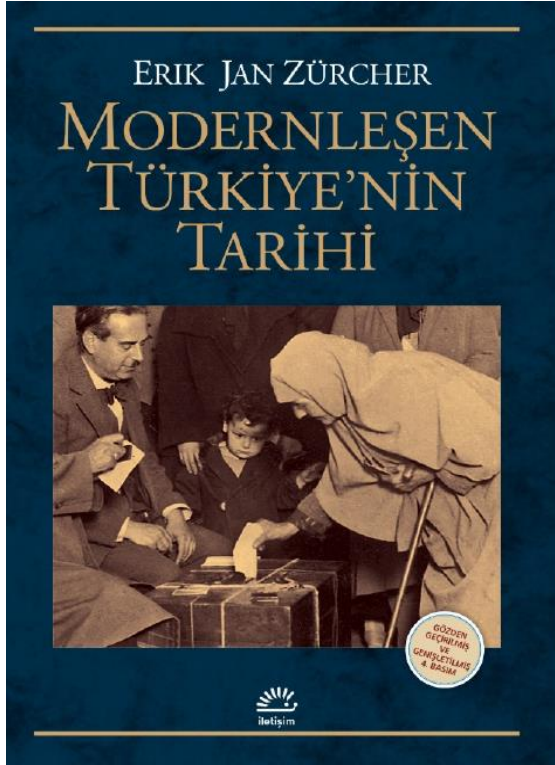
Volume 7/3

2023 p. 512-516

**KİTAP İNCELEMESİ: E. JAN ZÜRCHER'İN MODERNLEŞEN
TÜRKİYE'NİN TARİHİ ADLI KİTABI**

**BOOK REVIEW: "TURKEY, A MODERN HISTORY" BY E. JAN
ZÜRCHER**

Mert Mahir GÖZ*

Başlık: Modernleşen Türkiye'nin Tarihi
(*Turkey: A Modern History*)

Yazar: E. Jan Zürcher

Yaymevi: İletişim Yayıncılık Anonim
Şirketi

Dil: İngilizce

Çeviren: Yasemin Saner

ISBN: 978-975-05-0603-1

Sayfa: 568

İlk Baskı Tarihi: 1995

Avrupa siyasi tarih alanyazınında "Türkiye Tarihçisi" olarak da bilinen, Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü Türkiye Bölümü Başkanı E. J. Zürcher tarafından kaleme alınan "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi" adlı eserde, 19. yy'dan itibaren süregelen Türk

* Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, E-mail: mmgoz@beu.edu.tr, ORCID 0000-0002-2563-7126, Bitlis, Türkiye.

modernleşmesi süreci ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Kapçık, 2019). Eski kudretli günlerine geri dönmeyi arzu eden Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayıp, Türkiye Cumhuriyeti döneminde devam eden modernleşme çabalarını, tarihçi sorumluluğuyla değerlendiren E. J. Zürcher, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e miras kalan etnografik zenginliğin ve anlayışın nasıl olduğunu da net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Ayrıca E. J. Zürcher, kitabın baskıları arasında geçen sürede, dünyada ve Türkiye'de yaşanan siyasal gelişmeleri detaylı bir şekilde analiz ederek, eserin güncelliğini korumasını sağlamıştır. Böylece eseri sadece siyasi tarihle sınırlamayan yazar, güncel siyaseti takip etmek isteyen herkesin odağını çekebilecek bir kapsam ortaya koymuştur.

Üç ana bölümden oluşan eserin ilk kısmında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme hamleleri ele alınmıştır (Aydoğan, 2010). Eserde, duraklama ve daha sonra gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kötü gidişin başat nedenlerinden biri olarak teknolojik ve askeri anlamda çağın gerisinde kaldığı görüşü ve bu geri kalmışlığa çare olarak Osmanlı bürokrasisinin, hemen hemen her alanda Avrupa devletlerine öykünme odaklı politikalar geliştirdiği üzerinde durulmuştur. Saray tarafından gerçekleştirilmek istenen tepeden inme modernleşme hamlelerine, Osmanlı toplumunun ekseriyetle karşıt tutum geliştirdiğini ve bu nedenle birçok yenilik hareketinin başarıya ulaşamadığını ifade eden yazara göre Türk modernleşmesi, özellikle 19 yy'dan itibaren Türklerin kapitalist dünyaya bir eklemleme mücadelesi olarak gelişmiştir. E. J. Zürcher'in bu noktada dikkat çekmek istediği husus, Batılı devletlerin siyasi, askeri ve özellikle ekonomik anlamda giderek güçlenmesi karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal olarak devlet bekasının devam ettirilmesi için birtakım devlet prensiplerinden ödün verilerek politik adımların atılması, mali anlamda ise Osmanlı ekonomisinin kapitalist sisteme uyum göstermek zorunda kalmasıdır. Yazarın bir diğer üzerinde durduğu konu ise Fransız Devrimi ile ortaya çıkan başta ulusçuluk olmak üzere liberalizm, laiklik ve pozitivizm gibi ideolojiler ile anlayışların Osmanlı'da süratle yayılmasıdır.

Yazara göre Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisi artan bu düşünceler bağlamında III. Selim, II. Mahmut ve II. Abdülhamit dönemlerinde önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlarla gerek iç düzenin tesis edilmesi gerek diğer ülkelere karşı yeniden muktedir hale gelmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte E. J. Zürcher, söz konusu reform hareketlerinin ve Batılı devletlere verilen birtakım tavizlerin, Osmanlı toplumunda ciddi huzursuzluğa yol açtığını ifade ederek, Osmanlı'daki modernleşme çabalarının toplumsal taban desteğinden yoksun olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir (Zürcher, 2016: 218):

“III. Selim ile döneminde başlayan ıslahat girişimleri II. Mahmut döneminde artarak devam etmiştir. Ancak gerek III. Selim gerek II. Mahmut döneminde yapılan bu reform adımları tam anlamıyla başarıya ulaşamamış ve Osmanlı'yı eski gücüne kavuşturamamıştır. Söz konusu bu ıslahat hareketlerinin başarıya ulaşamamasında bazı etkenler rol oynamıştır. Bunlardan en önemlileri; ıslahatların tepeden inme olması ve bunu gerçekleştirecek kalifiye eleman eksikliği, yeniliği istemeyen toplum ve bürokratik yapı (zadeganlık-babadan oğula kalma ilişkiler ağı) ve mali yetersizliklerdir.”

E. J. Zürcher, III. Selim ile başlayıp, II. Mahmut ile devam eden reform hareketlerinin son aşaması olarak gördüğü II. Abdülhamit dönemini, Tanzimat sürecinin hem devamı hem de sonu şeklinde değerlendirmiştir. Teknik konular ve ulaşım ağının başarılı bir şekilde tesis edilmesiyle birlikte devlet otoritesinin bir ölçüye kadar yeniden sağlanması ve sağlık ile eğitim hususlarında önemli düzenlemelerin yapılması yazar tarafından, Tanzimat dönemini pekiştiren gelişmeler olarak ele alınırken, devletin otoritesini arttırması neticesinde sansür ve baskı politikalarının uygulanmaya başlanmasını ise Tanzimat döneminden kopuş olarak şeklinde betimlenmiştir¹.

Eserin ikinci bölümünü Jön Türk dönemi (1908-1950) üzerine inşa eden E. J. Zürcher, Türklerin modernleşme sürecinde yeni bir dönemin başladığını vurgulamıştır. Bu yeni dönem kendi içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) dönemi (1908-1918) ile milli mücadele yılları sonrasındaki tek parti dönemi (1919-1950) şekline ele alan yazar, her iki dönemde de benzer politikaların uygulandığını ve dolayısıyla Türklerin modernleşme sürecinin fasit daire içerisine düştüğünü belirtmiştir. Otoriter yönetim anlayışına karşı gelip, liberal ve çoğulcu bir düşünceyle hareket eden İTC ve tek parti yönetimlerinin belli bir merhaleden sonra kendilerinin de otoriter bir nitelik kazandığını ifade eden yazar, tepeden inme reformlarla gerçekleştirilmek istenen modernleşme hamlelerinin toplumsal taban desteğinden her iki dönemde de yoksun olduğunu ifade etmiştir. Nitekim E. J. Zürcher, Jön Türk hareketi ve 1908 İhtilali'nin toplumsal bir tabana dayanmayıp, Padişah II. Abdülhamit'e karşı birleşen Osmanlı aydın zümresi tarafından yapılan bir grup hareketi olduğuna dikkat çekmiştir. Buna benzer şekilde Kemalist devrimin de aşamalı bir demokratikleşme sürecinden ziyade kökten değişimleri gerçekleştirebilecek otoriter bir rejimi tercih ettiğini belirten yazara göre tek parti (Cumhuriyet Halk Partisi) iktidarı, geniş bir toplumsal destekten yoksun, seçkinlerin kendi siyasalarını topluma zorla dayattığı bir dönemdir.

Tüm bunlar bağlamında ifade edilecek olursa, E. J. Zürcher'in eserinin ikinci bölümünde vurguladığı husus, 1908-1950 yılları arasındaki iktidar sahiplerinin asıl amacının, devletin yeniden güçlenmesini sağlamak olduğu, modernleşmek ve demokratikleşmek gibi adımların ise bu amacı gerçekleştirmek için bir "araç" olarak kullanıldığıdır. Bu düşüncesini somutlaştırmak adına 1915 Ermeni tehciri ile Doğu bölgelerindeki ayaklanmaların, devlet tarafından bastırılış yöntemini örnek gösteren yazara göre gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerek onun halefi olan Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki modernleşme hareketlerinin özündeki amaç, kutsal sayılan devletin muktedir kılınmasıdır. İkinci bölümün sonucunu bu şekilde bağlayan E. J. Zürcher'in,

---

¹ Yazar E. J. Zürcher'in (2016: 92-98) bu değerlendirmesi, eserindeki şu ifadelerden net bir şekilde anlaşılmaktadır: "Sultan II. Adülhamid, yıkıcı güçler olarak gördüğü liberalizme ve milliyetçiliğe karşı çıkarak, İslam medeniyeti temelli bir politika gütmek istemiştir. Böylece söz konusu ideolojilerin etkisinin kınılacağını düşünen II. Abdulhamid, "Pan-İslamist" politika ortaya koymuştur. Bu politika ile bir yandan imparatorluktaki iç düzeni sağlamak isteyen Sultan, diğer yandan İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya arasında etkili bir denge siyaseti izlemeyi amaçlamıştır. Nitekim Pan-İslamizm politikası neticesinde Almanya ile yakın ilişkiler kurulmuş, Alman İmparator Kayzer II. Willhem, kendisini üç yüz milyon Müslümanın dostu olarak ilan etmiştir."

başta Ermeni tehciri olmak üzere yaşanan olayları, dönemin şartlarına göre ele aldığı ve olabildiğince tarafsız bir şekilde değerlendirdiği söylenebilir. Nitekim yazarın konuya ilişkin şu ifadeleri bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir:

“Kapitülasyonları kaldırdığını ilan eden Osmanlı, bir yandan itilaf devletleri ile diğer yandan imparatorluk içerisindeki ayrılıkçı unsurlarla mücadele etmekteydi. Bu ayrılıkçı unsurlardan biri olan Ermeni gruplar (Hınçak, Taşnatsuyun vb.) Osmanlı aleyhine Rus güçlerine destek vermekteydi. Buna karşılık Osmanlı ise çoğunluğunu Kürt aşiretlerinden teşkil ettiği “Hamidiye Alayları” sayesinde bu Ermeni gruplara karşı mücadele etmiştir” (Zürcher, 2016: 143).

“Huzursuz Bir Demokrasi” olarak adlandırdığı eserinin üçüncü bölümünü, üç alt başlığa ayıran E. J. Zürcher, Türkiye’nin aktif çok partili hayata geçtiği 1950 dönemi ile 2000’lerin ilk yılları arasındaki modernleşme çabalarını kaleme almıştır (Kendir, 2012). 1950 sonrası dönemin, Jön Türk döneminden çok daha farklı seyrettiğini ifade eden yazara göre, Türkiye’de demokratik çoğulculuk gelişmeye başlamış ve bu bağlamda bir kitle siyaseti oluşmuştur. Bununla birlikte yazar, 27 Mayıs 1960, 21 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 (post modern) darbelerinin yaşanması nedeniyle askeri bürokrasinin Türkiye’deki etkisini kaybetmediğine dikkat çekmiştir. Eserinin son bölümünde özellikle 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’deki siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardan, Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile olan ilişkilerden, Orta Doğu kaynaklı sorunların Türkiye’ye etkisinden, Kürt meselesinden ve İslami hareketlerin Türkiye’deki yansımalarından ayrıntılı bir şekilde bahseden E. J. Zürcher, Osmanlı İmparatorluğundan, Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan modernleşme sürecini detaylı bir şekilde ele almıştır.

Sonuç olarak okurlara sade bir tarih kitabından fazlasını sunan yazar, eserine geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekebilecek bir muhteva kazandırmıştır. Türk modernleşme tarihini rasyonalist batı sisteminden etkilenen yenilikçiler ile ilerlemeye karşı olan gelenekçiler arasındaki bir mücadele alanı şeklinde ele alarak, bu durumun hem Osmanlı İmparatorluğu’nda hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanan kesintisiz bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca resmi tarih söylemlerinin dışına çıkarak, Türkiye siyasi tarihi ile ilgili farklı bir bakış açısı sunan E. J. Zürcher, bir yandan tarihçi sorumluluğuyla belge ve sentezlerden yola çıkıp yaşanan modernleşme sürecini tüm gerçekliğiyle ortaya koyarken diğer yandan öznel yorumlarda bulunmak kaçınmamıştır. Örneğin Türkiye tarih yazımında egemen olan eğilimlerin değişmesi gerektiğine dikkat çeken yazar, “Türkiye yok edilmek isteniyor” ya da “Batı, Türkiye üzerinde büyük oyunlar oynuyor” gibi düşüncelerin birer komplo teorisi olduğunu, çünkü Türklerin Batılılaşma sürecinde tamamen Batı odaklı hareket ettiğini ifade etmiştir. Eseri, diğer siyasi tarih kitaplarından farklı kılan önemli bir özelliği ise eserin sonunda yer alan ayrıntılı biyografiler bölümüdür. Böylece eser salt bir siyasi tarih kitabı olmanın ötesine geçmiştir. Ayrıca yazar, anlatmak istediği farklı olaylar arasında bağlar kurarak eserine bütünsellik katmıştır.

Kaynakça

Aydoğan, E. (2010). "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi", *Atatürk Dergisi*, 3 (3), ss. 241-243.

Kapçık, K. N. (2019). "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi: Kitap İncelemesi", *Tarih Kritik Dergisi*, 5 (2), ss. 173-175.

Kendir, E., (2012). "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi", Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TUIÇ Akademi) Yayınları, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 32. Baskı, (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayıncılık Anonim Şirketi, İstanbul.